

3. Bucovina în dezbateri științifice internaționale

Simpozionul internațional "BUCOVINA DE PARTEA DIALOGULUI"

(21-28 aprilie 1996, Sejny - Mănăstirea Wigrierski, Polonia)

(1)

Într-un orașel îndepărtat, Sejny, aflat la extremitatea nord-estică a Poloniei, în zona lacurilor Mazuriene, la granița cu Lituania, a luat ființă, în urmă cu cinci ani, *Fundația Pogranicze* sau *Borderland* - teritoriul de la graniță.

Locul ales pentru sediul fundației poartă încă pregnante mărturii asupra interferențelor dintre diverse culturi și civilizații. Sala de conferințe se află în Sinagoga Albă. Alături, în școala talmudică, sunt biblioteca, centrul de documentare, arhiva, birourile personalului. În localitate și împrejurimi persistă vestigii ale conviețuirii unui adevărat mozaic etno-lingvistic și confesional: polonezi, evrei, lituanieni, ruși, tătari, țigani, bieloruși, ucraineni etc. Pentru unele manifestări-cum a fost și recentul simpozion dedicat Bucovinei- se folosește, cu multă eficiență, și complexul mănăstiresc Wigrierski, de lângă Lacul Wigry. Mănăstirea a aparținut odinioară călugărilor camedolini, din ordinul benedictinilor. Acum a fost reamenajată și transformată într-un modern și liniștit "palat", care își păstrează arhitectura inițială, dar dependențele catedralei din mijloc au căpătat funcționalități extrem de multe, creative, la dispoziția Ministerului Culturii.

În concepția membrilor fundației, Sejny este "un turn de veghe" pentru Estul și Centrul Europei. Aici se studiază interferențele multilaterale ale comunităților din teritoriile de graniță, care au fost, în decursul timpurilor supuse amestecului de etnii, limbi și credințe diverse. Cei de astăzi, indiferent de originea lor națională, limbă ori credință trebuie organizați - susține Fundația Pogranicze - și ajutați în vederea unei conviețuirii armonioase, tolerante, raționale, creative. În acest scop sunt adoptate și propagate, urmărite și înfăptuite programe cultural-educative, îndeosebi pentru elevi, tineri și studenți, specialiști de diverse profesii, vârste și etnii. Principalele țeluri sunt promovarea și statuarea artei conversației, atitudinea tolerantă, altruismul, pluralitatea punctelor de vedere și respectul pentru opiniile celuilalt. În acest scop, tânăra instituție dispune de un Centru de documentare (cu materiale informative variate, cărți în toate limbile de largă circulație, discuri, filme) și organizează acțiuni cu caracter permanent (dezbateri, ateliere artistice, excursii, tabere etc.) sau periodice: cursuri, simpozioane, conferințe etc. Școala, care poartă titlul semnificativ *TERITORIUL DE LA GRANIȚĂ*, organizează cursuri periodice, sub egida Consiliului Europei, cu profesori bine selectați, pe anumite teme, în același scop, în limba engleză.

Rezultatele, acțiunile propriu-zise sunt consemnate și în revista

"Krasnogruda" editată de Fundația Pogranicze, ca și unele filme, emisiuni de radio și televiziune.

II

După ce în anii anteriori fundația s-a ocupat de istoria unor regiuni sau orașe pe care le consideră ca încadrându-se în preocupările sale (în statutul ei sunt înscrise: Transilvania, Bosnia, Bucovina, Vilnius, Praga) - în 1995, de pildă, ea s-a preocupat de soarta Bosniei, așa cum de altfel ne-a informat directorul fundației, domnul Krzysztof Czyzewski, filolog, cu prilejul unei vizite efectuate la Suceava și în cadrul Universității "Ștefan cel Mare" - pentru acest an toată atenția se concentrează asupra Bucovinei. Dacă abordarea soartei acesteia se face corect, gestul Fundației este pe deplin justificat: teritoriul Bucovinei a suferit deopotrivă consecințele politicii expansioniste ale imperiilor habsburgic, țarist și sovietic, iar în prezent, Bucovina este ruptă în două, grație politicii de forță și dictat staliniste, iar această situație persistă întrucât noul stat, devenit de curând independent, Ucraina, deconsiderând orice lege elementară a bunului simț și ignorând orice respect față de românii care au fost victima aceleiași politici expansioniste ruse și sovietice, se complăce în a se crede moștenitoarea și profitoarea "legitimă" a cuceririlor sovietice, fie din Basarabia, fie din Caucaz sau așa zisa "Ucraină subcarpatică" - formată din teritorii ce au aparținut Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei sau, iarăși, României.

În cazul Bucovinei, Fundația Pogranicze a organizat la Sejny, între 21-28 aprilie, simpozionul intitulat *Bucovina de partea dialogului*. Nu cunoaștem cum s-a procedat în cazul invitării altor delegați, dar cea din Suceava a primit șapte invitații completate conform indicației conducerii Fundației, fără a se avea în vedere preocupările speciale ale celor chemați în legătură directă cu istoria Bucovinei.

La simpozion au luat parte istorici, filologi, etnografi, folcloriști, ziariști etc. reprezentanți ai minorităților naționale din mai multe țări - între care, în principal, din România (în mod concret din "sudul" Bucovinei, din județul Suceava), Polonia, Ucraina, Austria, Germania. De asemenea, au participat, ca simpli observatori, membri ai ambasadelor română și ucraineană la Varșovia, conducători ai voievodatului Suwalky (unde se află și Sejny) și regiunii Cernăuți, corespondenți de presă, radio și televiziune. A lipsit invitatul conducerii județului Suceava, fiindcă, odată cu declanșarea campaniei alegerilor locale, nu s-a putut găsi nici un Om care să onoreze invitația voievodului din Suwalki. Ba, mai mult, nici grupul cameral "Ciprian Porumbescu" - înscris în program și așteptat ca un virtuos reprezentant al spiritualității bucovinene - de la Liceul de muzică, împreună cu instructorul-profesor nu au putut participa, pe de o parte fiindcă nici Consiliul județean nu s-a implicat cu nimic, nici Inspectoratul școlar județean nu și-a dat avizul. Profesorii participanți, Marta Timofeeiov de la Inspectorat și Sofia Mracica de la Liceul economic au fost

silite să-și ia...concediu fără plată. În schimb, delegația regiunii Cernăuți a răspuns invitației cu toată seriozitatea unor oameni care se respectă, aducând o echipă numeroasă de universitari (față de numai doi de la Universitatea din Suceava, din care doar unul cu preocupări în domeniul istoriei Bucovinei). Ucrainenii au venit cu două autocare și câteva mașini mici - cu specialiști, cu un grup numeros de artiști de la Teatrul Muzical-Dramatic "Olga Kobilanska" și de la Teatrul Studio "Holos" din Cernăuți, precum și două filme, închinată Bucovinei, după concepția sovieto-ucraineană. Faptul acesta arată că în cazul nostru, de la vorbe la fapte există un drum ca de la cer la pământ și că vorbele patriotarde ale politicienilor sunt doar pentru amăgit naivii în preajma alegerilor.

Delegația noastră a cuprins: doi invitați de la Universitate, un etnograf de la Muzeul Bucovinei, două profesoare de liceu, un reprezentant al lipovenilor și un alt trimis al Muzeului Bucovinei cu o temă *Arta românească din Bucovina*, care nu-i era în specialitate și pentru care i s-a dat, pentru proiecție, o casetă care nu s-a putut folosi, fiind total uzată.

III

Așa cum a fost conceput de către organizatori, simpozionul a avut următoarea structură. În deschiderea lucrărilor, tema *Descoperirea Bucovinei sau căutarea unui partener de dialog din Europa Centrală* a fost abordată de Krzysztof Czeyewski, directorul Fundației Pogranicze. El a salutat prezența delegaților de vârste și etnii diferite, fie bucovineni prin obârșie, fie oameni obligați să-și părăsească vatra strămoșească; relevând necesitatea găsirii unui limbaj comun, pentru a putea depăși orice stare tensională sau generatoare de conflicte, vorbitorul a prezentat Bucovina ca un *model istoric*, în care s-au păstrat individualitățile naționale, lingvistice, confesionale, ca și amprenta stilurilor arhitectonice diferite din Cernăuți; el i-a chemat pe participanți la unirea eforturilor pentru propagarea toleranței, înțelegerii, conviețuirii armonioase, condamnând naționalismul ca o expresie a neputinței și înapoierii, a primitivismului.

A urmat un prim grupaj de comunicări protocolare, reunite sub titlul *BUCOVINA ANULUI 1996*, în cadrul căruia au luat cuvântul Anatolij Kruglaszow (Cernăuți) despre *Bucovina ucraineană și tradițiile ei multiculturale astăzi*. Autorul, vicepreședinte al guvernatorului regiunii Cernăuți, s-a referit la "rezolvarea" problemei în statul multinațional Ucraina, în care, după aprecierea sa, sunt 70% ucraineni, 10% români și 9% moldoveni, 1% ruși, 1,7% evrei, 0,5% polonezi etc. Vorbitorul citează publicațiile românești "Zorile Bucovinei", "Concordia", "Plai românesc", "Arcașul" etc, precum și diversele societăți culturale ale românilor. Au urmat comunicările: *Universitatea din Suceava* (prof.univ.dr. Mihai Iacobescu, Suceava), *Educația minorităților naționale în Ucraina* (Petro Hasiuk, Cernăuți), *Educația minorităților naționale în România* (Marta Timofeev, Suceava)

și *Universitatea din Cernăuți* (Jurij Makar, Cernăuți).

În seara primei zile, delegația ucraineană ne-a prezentat - sub egida Fundației Pogranicze - două filme artistice; primul, *Urmele înaintașilor*, din viața huțulilor, în care sunt surprinse aspecte din viața, datinile și lupta cu asprile carpatine ale acestora, într-un stil modern. În cel de-al doilea film ni se prezintă un sat ucrainean de pe Ceremuș, din perioada interbelică, prilej de-a înfiera "bestialitatea" jandarmilor români, care maltratează, fără nici un motiv, populația; apoi vine armata sovietică "eliberatoare" și oamenii îi primesc cu flori pe ostași: "și cum ați putut voi trăi 20 de ani sub cizma românilor?" îl întreabă un rus pe un sătean - rusul "eliberator" căsătorindu-se cu fata popii din sat. Iată deci o "mostră" de educație făcută de noul stat independent în problema conviețuirii armonioase, tolerante, creative - după model stalinist, pe baza metodei realismului socialist.

În ziua a doua, sub genericul *FAPT ȘI ETOS ALE BUCOVINEI MULTICULTURALE* s-au prezentat comunicările: *Arta consensului sau despre cultura politică a Bucovinei*, de către prof. dr. Emmanuel Turczynski, de la München; autorul s-a referit la stadiul actual al cercetărilor despre Bucovina - cu referiri concrete la istoriografia din Polonia (pe care a apreciat-o ca fiind printre cele mai bogate și cu realizări de mare prestigiu), România (în care, între altele a elogiat și citat de mai multe ori lucrarea *Din istoria Bucovinei*, vol. I, 1774-1862), Ucraina, Germania, Austria, Israel etc. Autorul a încercat apoi să răspundă câtorva întrebări speciale: cum și când s-a realizat un consens și o cultură politică în Bucovina, momentul apariției unei ideologii și concepții politice specifice, calitățile, ordinea administrației habsburgice, factorii esențiali care au generat acel "homo bucovinensis" - înțelegerea, bunătatea creștinească, hărnicia oamenilor și îndeosebi buna administrație, legea austriacă, ordinea statală. Autorul a respins teza germanizării populației din Bucovina, argumentând că aici a fost vorba de o "modernizare". După ce Bucovina a intrat sub administrația română, apoi sovietică, populația de aici n-a mai găsit acea "ordine statală superioară" și totul s-a "prăbușit", oamenii nu au mai avut respectul pentru stat și lege. Același autor a prezentat și comunicarea d-lui Erich Beck, din Rickenbach-Huetten, "*Pete albe*" în cercetările asupra Bucovinei; Beck, posesorul celei mai mari biblioteci (devenite de curând publică) și al celei mai complete bibliografii despre Bucovina, s-a referit la faptul că este necesar ca istoriografia referitoare la Bucovina să abordeze mai ales cercetările în domeniile sociologic, economic, organizarea și perfecționarea administrației, sistemul fiscal, Fondul religios-ortodox, evoluția confesiunilor și așezărilor într-o manieră nouă, multidisciplinară. În lucrare s-au făcut referiri și la progresele economice realizate în Bucovina sub austrieci, modul în care țăranii au ajuns buni gospodari; n-au fost neglijate nici politica impozitelor, sistemul de învățământ - subliniindu-se ideea că în imperiul habsburgic cel mai înalt nivel de salarizare îl aveau slujitorii școlii.

Josef Buszco, din Cracovia, s-a referit în comunicarea sa la *Modificări social-naționale în Bucovina în perioada 1876-1914*, în care, printre altele, a evidențiat:

aspecte ale activităților Dietei, în care românii, de pildă, acționau într-o manieră proprie, considerându-se singurii autohtoni și impunând limba română alături de cea oficială, germana; dar, cu timpul, s-a impus și ucraineana; evreii - relevă autorul - s-au remarcat mai ales în viața financiară și comercială; ucrainenii erau mai ales zilieri agricoli, fără să aibă la început o conștiință națională. Evreii - după cercetările lui Buszko - erau în Bucovina fie oameni extrem de săraci, fie foarte bogați; unii evrei s-au infiltrat de timpuriu în aparatul juridic, alții în cel funcționează, toți, însă, veneau în număr mare din Galiția. Germanii s-au concentrat, mai ales, în zonele miniere și industriale, orășenești, dar au fost și lucrători agricoli și crescători de animale foarte buni. Erau în Bucovina, în această etapă, și circa 600 de țigani, buni meșteșugari, care sub raport național se socoteau "români".

Serhij Osadczuk, din Munchen, în comunicarea *Comunitatea bucovineană până la 1914 - conflicte de interese sau conviețuire în bună vecinătate* s-a referit la o sumă de probleme: comportamentul comunităților interetnice și confesionale, toleranța, mijloacele de realizare etc. În mod concret, autorul a analizat integrarea culturală prin intermediul societăților "Arcașul", rolul acestor societăți în promovarea ideilor de progres, locul și rolul organizațiilor profesionale, culturale. Autorul enumeră apoi fapte și date cunoscute privind înființarea societăților culturale, ale corurilor etc. El relevă că statul austriac îi proteja pe nemți și ei nu s-au simțit niciodată amenințați de alte etnii; de aceea, prima asociație germană în Bucovina avea un caracter administrativ și nu național; însă în 1861 s-a creat "Sala de lectură germană" care își propunea stimularea și dezvoltarea culturii germane. Apariția Universității din Cernăuți în 1875 s-a reflectat benefic în viața spirituală prin atragerea unor personalități din alte centre ale imperiului, prin antrenarea studenților în societăți academice. În 1882 s-a creat prima organizație sionistă "Zefiria", iar în 1889 cea de-a doua - "Hebronia". Diversitatea societăților etnice academice, legăturile acestora cu profesorii din diferite centre ale imperiului au creat un cadru favorabil pentru stimularea vieții spirituale, pentru un larg consens și o mare diversitate de opinii. În ultimul sfert de veac al existenței imperiului habsburgic au apărut și partide politice pe criterii etnice, legate fie de București, în cazul românilor, fie de Cracovia în cel al polonezilor. Liberalismul austriac și-a pierdut cu timpul locul și rolul său, fiindcă fiecare etnie s-a afirmat printr-o activitate proprie, contrară intereselor imperiului. Chiar și germanii, în aceste condiții, și-au creat "Asociația germanilor creștini", având ca țel apărarea intereselor economice și politice ale nemților din Bucovina. Se poate spune însă că nici un grup etnic nu și-a creat o asociație politică strict închisă, ci fiecare se străduia să se ridice deasupra intereselor înguste, pentru a asigura o conviețuire armonioasă, reciproc avantajoasă, bazată pe un anumit simț al toleranței și înțelegerii reciproce.

Igor Zaloba, Cernăuți, s-a referit în comunicarea sa la *Căile comerciale din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1775-1918)*. Fiind așezată pe o arteră comercială de tranzit internațional, într-o zonă care lega Estul de Centrul și Apusul

Europei, Bucovina s-a bucurat din partea administrației habsburgice de o anumită atenție în ceea ce privește construirea și modernizarea căilor de comunicație, diversificarea și înmulțirea acestora - autorul citând exemple concrete privitoare la acest domeniu. În eseuul său, intitulat *Bucovina multinațională - probleme ale conviețuirii*, lectorul univ. Aurel Buzincu de la Universitatea din Suceava s-a referit nu atât la situația din Bucovina istorică din trecut, cât mai ales la problematica conviețuirii multinaționale, care la nivelul oamenilor simpli, obișnuiți, nu a ridicat și nu ridică probleme; ea generează stări tensionale de îndată ce oamenii simpli sunt manevrați și dirijați de oamenii politici sau sunt lipsiți de cele mai elementare drepturi și libertăți de către o administrație sau alta. Virtuțile conviețuirii armonioase și toleranța depind de modul în care sunt asigurate trebuințele firești ale vieții materiale și spirituale. Condamna naționalismul șovin ca armă politică a unor lideri de partide și grupuri etnice. Intelectualii nu trebuie să se lase angrenați în slujba politicianilor.

Kazimierz Feleszko, din Munchen, prin comunicarea *Despre legenda prozei bucovinene* a stăruit asupra interferențelor lingvistice între diverse variante locale și asupra faptului că acest proces nu poate fi depistat și în cadrul limbilor oficiale; între graiurile locale din Bucovina -a argumentat autorul- se pierde parcă granița care poate fi surprinsă clar între limbile oficiale; el a exemplificat aceste concluzii prin tipuri de reacție și competențe de comunicare, ca o atitudine față de interferențe. După opinia sa, Bucovina este un unicat paralingvistic; el a stăruit asupra faptului că, sub raport lingvistic, "întregul areal Carpatic prezintă un fenomen lingvistic foarte complex și original", exprimând tocmai această conviețuire multietnică și multilingvistică. Apoi, susține Feleszko, în Bucovina a existat o solidaritate socială, care a dominat aspectul național, interesul față de naționalitate acuzându-se, adesea, în fața celui social-economic și cultural.

Alexandr Massan din Cernăuți, în comunicarea sa *Cernăuții între culturi, epoci și civilizații* admite că orașul este menționat întâi sub domnul Alexandru cel Bun, dar vorbește de o "anexare" a târgului Cernăuți la Moldova. Preocupat să justifice prezența zonei dintre Prut și Nistru la Ucraina de astăzi, autorul caută în cronicile și lucrările românești "cu lumânarea" toate referințele la prezența populațiilor alogene, în general, și slave, în special; Dimitrie Cantemir - susține Massan - scrie undeva că locuitorii Cernăuțiului nu vorbeau numai "rutenește, ci și polonește"; el spune că "Mahala" de la periferia Cernăuțiului are, într-adevăr un nume românesc, că Sadagura a fost înființată de evrei, că românii și țiganii au colonizat Bucovina, fiind urmați în acest proces de colonizare de armeni, evrei și polonezi.

Cum la simpozion aproape jumătate din cei prezenți vorbesc limba ucraineană, în continuare, Jurij Andruchowycz, din Ivan-Franco, ca și Nadia Babicz, din Cernăuți, își prezintă lucrările în ucraineană, vorbind despre *Carpatologia cosmopolitică sau învățătura despre spațiul etno-bio-cosmologic* și, respectiv, despre *Valori estetice și etice ale credințelor bucovinene răsrânate în frază*, al căror

text nu se mai traduce.

Ziua de 25 aprilie debutează cu lucrarea mea despre *Istoria românească a Bucovinei*, în care încerc să explic dificultățile ce stau în calea abordării realiste, obiective, complexe și veridice a trecutului Bucovinei, în cadrul celor trei direcții - ale istoriografiei germane, în general, și a Institutului de la Augsburg, în special, ale Centrului de studii de la Cernăuți, ambele ignorând cui și cum a aparținut acest teritoriu înainte de a fi ocupat și apoi anexat Imperiului Habsburgic, pe de o parte și a istoriografiei românești, care singură încearcă să apere adevărul despre trecutul Bucovinei tocmai pentru a fi înțeles mai bine prezentul și formulat mai cu dreptate imperativul viitorului - ale lumii contemporane; nu mă apuc să explic apoi decât geneza și împrejurările utilizării noțiunii de **BUCOVINA** și asupra-mi se dezlănțuie o avalanșă de întrebări, fiindcă ancorarea temei în realitatea istorică propriu-zisă supără pe cei mai mulți dintre participanții care au venit aici să preamărească un "model istoric" pentru ziua **de mâine**, ignorând trecutul Bucovinei **de ieri** și nici voind să împrieteze cu ceva nedreptățile de astăzi, adică efectele persistente ale Pactului Ribbentrop-Molotov. Printre primii care iau cuvântul se remarcă E. Turczynski: el laudă preocuparea mea pentru "trecutul Bucovinei", dar subliniază că datoria istoricului este să se ocupe, cu precădere, de viitor: "eu mă uit numai în viitor să pot vedea ce poate alege o generație din trecut"; respinge aprecierea mea că, în Bucovina, politica demografică habsburgică ar fi dus la crearea unui "conglomerat etnic", susținând că aici au coexistat și conviețuit "uniuni naționale" pe care Curtea din Viena le-a pus în contact cu civilizația Europei Centrale și Occidentale. Respingând criticile aduse istoriografiei germane și austriece, cum că s-ar preocupa numai de sublinierea efectelor pozitive ale civilizației și culturii germane asupra acestei zone, el relevă că "noi trăim într-o societate europeană și ne-am bucura dacă ea ar funcționa ca în Bucovina din timpul stăpânirii habsburgice"; ne doare și pe noi că nici în cazul Poloniei, nici al Germaniei, frontierele nu se pot modifica decât cu un potop de sânge, însă noi trebuie să facem așa fel încât să evităm orice vărsare de sânge; există posibilități pașnice de rezolvare a nedreptăților de ieri, așa cum a demonstrat și cazul rezolvării unificării celor două Germanii. Vorbitorul citează proverbul englez: "Nu plânge pentru laptele vărsat!". Prin urmare, deviza sa este să nu pierzi timp pentru lucrurile din trecut, ci să slujești viitorul! În legătură cu întâietatea românilor în Bucovina, Turczynsky relevă că, în amintirile sale, Kidner arată că înaintea românilor, în Bucovina trăiau evreii; ba, într-un film recent, din străinătate, se arată că în Bucovina evreii formau 90% din populație. De aceea, în încheierea cuvântului său, Turczynski declară: "să ne concentrăm asupra viitorului! Să nu vedem în Bucovina de ieri decât un model pentru Europa de mâine!".

Al. Massan din Cernăuți relevă că "apartenența Bucovinei la Moldova" trebuie rediscutată; este de acord că în 1992 nu se puteau sărbători 600 de ani de atestare documentară a Bucovinei, cum s-a propus în Ucraina, de către unii; problema necesită încă să fie studiată. Dar faptul că despre apelativul "bucovina"

se vorbește în documente încă de la 1392 dovedește că în Moldova erau toponime slavone și deja în 1412, la 15 mai, numele de Bucovina apare într-o înțelegere dintre regele Poloniei și Sigismund, regele Ungariei; apoi acest toponim este întâlnit tot mai frecvent. Toți polonezii știu că Ian Albert, regele lor, a fost înfrânt în Bucovina, la Codrul Cosminului. În toate cronicile se folosește și cuvântul Bucovina - "Țara Fagilor"; pădurile au fost defrișate, dar toponimele au rămas. Seeger o întâlnește frecvent, ca o numire specifică, deseori folosită în zonă. Că această denumire au dat-o localnicii slavoni nu mai poate fi contestat. Dacă alții erau înaintea populației slave, dădeau ei denumiri acestei zone. E clar! Nu? Fără îndoială și românii erau în Bucovina. Dar Miron Costin, de pildă, spune Massan, constată că Hotin, Soroca, jumătate din Suceava și Iași erau locuite de slavoni și cine îl poate contrazice pe Costin? Tot din cronici aflăm că starostele de Hoțin avea proprietăți în zonă și știa sigur compoziția etnică a zonei. Apoi, remarcă Massan, limba moldovenească conține și ucrainisme. Din cronica lui Dlugosz se subînțelege acest lucru limpede. Apoi nume ca Baia, Suceava sunt toponime românești? După cât știe el, chiar românii nu pun la îndoială faptul că numele Sucevei este slavon! Ar trebui, deci, conchide Massan, să ne așezăm la aceeași masă, români și ucrainenii, și să cercetăm împreună istoria Bucovinei.

Jurij Makar, de la aceeași Universitate din Cernăuți, consideră că astfel de prilejuri sunt bune ocazii pentru discutarea și clarificarea unor probleme controversate. Apreciază lucrarea d-lui Iacobescu ca și voluminoasa lui carte despre Bucovina, dar unele chestiuni trebuie rediscutate. Se consideră un istoric al contemporaneității, al viitorului, mai ales, și nu al trecutului. O regiune multinațională ca Bucovina trebuie "ajutată" permanent pentru ca multi-etniile de aici să ajungă la o conviețuire cât mai armonioasă și tolerantă. Este drept că granițele nu corespund întotdeauna cu frontierele etnico-istorice, dar datorită istoricilor este să se preocupe de ceea ce apropie popoarele și etniile dintr-o zonă sau alta; faptele și statisticile pot fi mereu combătute și falsificate. Istoricii români spun și scriu că rutenii de azi sunt români ucrainizați, dar cum o pot dovedi? Până ce vor putea să facă dovada acestei opinii, să ne așezăm la masă împreună și să căutăm numai ceea ce ne apropie.

Josif Burg, din Cernăuți, începe printr-o glumă: Bucovina este "evreiască", fiindcă astăzi aproape toți locuitorii din Cernăuți se ocupă cu bișnița. Susține și el, ca și d-l Turczynski, ideea că termenul de "conglomerat" dat populației de aici ar putea fi înlocuit cu acela de "uniune de comunități etnice", dacă vom avea răbdarea să ascultăm melodii evreiești din Bucovina, vom întâlni în ele, în cuvinte și în melos, influențe ale huțulilor, românilor, ucrainenilor, polonezilor; astfel, una dintre cele mai frumoase rugăciuni evreiești din Bucovina folosește o melodie huțulă. Vorbitorul citează câțiva reprezentanți ai literaturii evreiești bucovinene, între care și Paul Celan. În ceea ce privește progresul economico-financiar al Bucovinei, vorbitorul este de părere că și evreii și-au adus o importantă contribuție. Este de părere că nu trebuie să ne mai întrebăm a cui a fost Bucovina; aici au trăit

bucoveneni și trăiesc bucovineni - asta este destul pentru generațiile de azi și de mâine. De ce să ne mai întrebăm cine au fost bucovinenii? Nu este nevoie!

Josef Buszko, din Cracovia, reia ideea că în Bucovina e vorba de un conglomerat de popoare, spunând că nu e vorba numai de două popoare, români și ucraineni care se luptă pentru supremație, ci de șase-șapte popoare care au conviețuit și s-au stimat reciproc.

Kazimier Feleszko, din München, declară că ziua de azi este o zi deosebită, a dezbaterilor, grație referatului acestui român din Suceava. El relatează că este originar din Bucovina, dar, în condițiile tragediei staliniste, grupa sa de la Universitatea din Cernăuți s-a refugiat în Polonia. Ce ne-a rămas nouă, foștilor bucovineni, se întreabă vorbitorul: prietenia, care ne-a însoțit pretutindenea, respectul față de aproapele nostru, fie el român, ucrainean, evreu, polonez, armean sau slovac. Ce s-a întâmplat în Bucovina - zice Feleszko - este o parte din tragedia care a cuprins o zonă mai largă; aici granițele au fost mobile, numai sufletul oamenilor a rămas peste vitregia vremurilor. De aceea, susține Feleszko, trebuie să găsim împreună limbajul, mijloacele, căile pentru o conlucrare armonioasă, pentru binele care rămâne veșnic după noi. Aceasta este convingerea pe care o slujesc de când mi-am părăsit vatra străbună, Bucovina.

Nadia Babicz, din Cernăuți, filolog, consideră că orice cuvânt are o mare însemnătate; în cazul Bucovinei trebuie să găsim o istorie comună, care să îndemne la armonie, înțelegere, toleranță.

Sub aceeași evidentă preocupare a unui dialog constructiv am încercat să dau răspunsul la unele observații asupra referatului meu. Noțiunea de **Das Volker-Konglomerat**, ca rezultat al politicii imperiale de colonizare și stimulare a imigrațiilor în Bucovina aparține chiar unui istoric german, W. Messner. Mi se pare însă ciudat să vorbim atâtea zile despre Bucovina fără să pomenim măcar faptul că această zonă ocupată în 1774 și anexată în 1775 de către Austria, a făcut parte integrantă din statul Moldova timp de 416 ani, apoi 144 de ani a stat sub habsburgi, circa 25 de ani a revenit la statul român, după care iarăși a fost anexată pentru 48 de ani la U.R.S.S. și de 5 ani se află în granițele Ucrainei. Cum am putea să abordăm istoria acestei zone fără a aminti fizionomia ei la 1774, când avea o populație în majoritatea ei covârșitoare românească, apoi la recensământul din 1910, făcut de austrieci, românii reprezentau doar 34,4, iar restul îl formau alogenii colonizați sau imigranți în timpul stăpânirii habsburgice, pentru ca azi, în partea anexată de sovietici și preluată de ucraineni, să aflăm din statisticile lor că mai sunt 10% români și 9% moldoveni. De la cine poate afla Europa de astăzi, dacă nu de la noi, cei ce ne preocupăm de Bucovina, despre calvarul acestei zone în epoca stalinistă, despre expulzările și exterminările sistematice, despre masivele deportări din Bucovina, despre transferul și transplantul demografic de elemente alogene din interiorul imperiului sovietic în această zonă. Voind să justifice realitățile cumplite de astăzi, oficialii de la Cernăuți adoptă același limbaj comun despre "români" și "moldoveni", vorbesc despre rezolvarea problemei naționale, dar îl rog pe domnul

Anatolij Kruglaszow, viceguvernantul Cernăuțului, să ne relateze aici și despre faptul că în nordul Bucovinei a fost difuzată și răspândită, cu recomandarea de-a fi considerată drept "manual de istorie", cartea lui Arcadii Jukowski, *Istoria Bucovinei*, în două volume și tipărită în zece mii de exemplare, în 1991 și 1994, în care se scrie nu numai că întreaga Bucovină este "vatra formării" civilizației ucrainene, dar că întreg teritoriul dintre Carpați și Nistru a fost locuit din vechime de către ucraineni și colonizat de românii veniți aici din Maramureș și Transilvania. Domnul Turczynski, pe care îl consider cel mai prestigios dintre istoricii prezenți aici, la Sejny, fără a supăra prin aceasta pe nici unul dintre ceilalți participanți, îmi reproșă, într-o pauză, faptul că, și în lucrarea mea, *Din istoria Bucovinei*, (apărută în 1993 la Editura Academiei) mă situez pe o anumită poziție "naționalistă", dar aş dori să-l întreb: domnia sa nu s-ar situa pe o poziție similară, dacă în locul unui teritoriu german, R.D.G. - rușii le-ar fi oferit după 50 de ani de ocupație, un mozaic etnic cum a ajuns cel puțin nordul Bucovinei și R.D.G. nu s-ar mai fi putut uni cu R.F.G.? Colegilor de la Cernăuți le este ușor să ne propună să ne așezăm la masa de lucru împreună, dar să admitem un fapt săvârșit prin forță și amenințare cu forța, ca și partea ce le convine din ceea ce se scrie sau s-a scris despre Bucovina pentru justificarea politicii staliniste? Simpla prezență a unor toponime de origine slavonă (și nu ucraineană), provenind din utilizarea timp de aproape 4-5 veacuri a limbii slavone ca limbă liturgică și de cancelarie nu poate fi un argument pentru contestarea caracterului covârșitor românesc al populației Moldovei. Însemnările călătorilor străini, toate catagrafiile medievale, ca și ultimul recensământ demografic efectuat chiar în timpul stăpânirii rusești din anii 1772-1773 relevă indubitabil că românii erau autohtonii acestui teritoriu.

Sub același titlu, *BUCOVINA POPOARELOR ȘI RELIGIILOR* au mai prezentat comunicări: Veniamin Ciobanu (Iași), despre caracterul românesc al Bucovinei și împrejurările interne și internaționale ale raptului din 1774, Mariana Mărgineanu (Muzeul Bucovinei, Suceava) despre elemente definitorii ale etnografiei bucovinene, Grigore Bostan (profesor la Universitatea din Cernăuți) despre *Literatura românească în Bucovina și legăturile ei cu literatura altor popoare*; autorul a prezentat Bucovina, sub raport spiritual, ca o zonă cu arhetipuri tradiționale românești și, totodată, de convergență multietnică; el a relevat, între altele, că în urmă cu 120 de ani, savantul Bogdan Petriceicu Hasdeu atrăgea atenția asupra influențelor ucrainene și polone în folclorul românesc din Bucovina. În 1930, într-o lucrare de doctorat, Petru Caraman stabilea unele corespondențe între români și sloveni în Bucovina, scriind două monografii despre *Folclorul regiunii Carpato-Nistriene* cu exemple de interferențe ucraineano-polone asupra folclorului românesc bucovinean. În continuare, Bostan relevă pe larg o impresionantă pleiadă de scriitori și poeți bucovineni, circa 60 la număr, astăzi. Tot pe aceeași linie, Borys Bunczuk, din Cernăuți, prezintă lucrarea *Literatura ucraineană a Bucovinei*, iar Jurij Makar și Oleksandr Dobrzanski, din Cernăuți, se referă la *Legături polono-ucrainene în Bucovina*; sunt punctate mai ales legăturile polono-ucrainene din a

doua jumătate a veacului al XIX-lea, autorul relevând ajutorul acordat de către polonezi ucrainenilor în cadrul Dietei Bucovinei sau în alegerile parlamentare imperiale; se subliniază ideea că ucrainenii au reușit să trimită primii deputați în Dieta Bucovinei numai grație ajutorului polonez, ceea ce, de fapt, concordă și cu concluziile cărții lui Arkadie Jukowski. Forțând însă lucrurile și părăsind terenul realităților istorice propriu-zise, autorul conchide că relațiile polono-ucrainene au fost de atunci și până astăzi un "model de colaborare".

În continuare, Wladyslaw Strutynski, din Cernăuți, s-a referit la *Polonezii Bucovinei*, iar Jan Bujak, din Cracovia, la *Biserica romano-catolică în Bucovina*. Bujak își începe comunicarea cu o afirmație foarte sentențioasă; nu este meritul nici al habsburgilor, nici al românilor sau ucrainenilor, ci numai al lui Dumnezeu că aici s-a creat și păstrat o extraordinară toleranță. Autorul evocă împrejurările în care Biserica catolică din Cracovia a obținut de la Alexandru cel Bun acceptul pentru înființarea unei episcopii catolice, care recent a sărbătorit, la Siret, împlinirea a 600 de ani de la fundare. Concluzia și insistența autorului se fixează în jurul axului că, în Bucovina, Biserica catolică a fost prezentă cu mult înainte de venirea austriecilor, dar după 1775 această importantă instituție funcționează în mod neîntrerupt până în 1944. Subliniază îndeosebi rolul cultural al catolicilor bucovineni, care, susține autorul, le cereau credincioșilor să-și facă rugăciunile în românește. Odată cu venirea bolșevicilor, după 1940, Biserica catolică a fost treptat-treptat lichidată.

Un alt vorbitor, Martin Pollack, din Viena, în comunicarea sa *Bucovinenii evrei și evreii galițieni* se referă îndeosebi la comunitățile evreiești din Bucovina și conchide că lumea de aici a început să fie cunoscută și elogiată după ce a fost distrus modelul creat de austrieci; făcând elogiul limbii și culturii germane, vorbitorul insistă asupra unui aforism: "poți să înveți ce vrei; dacă nu știi limba germană nimeni nu te va socoti om cult, erudit!".

Andrzej Bohosiewicz, din Cracovia, abordează tema *Armenii polonezi în Bucovina*. Între altele, el spune că, cercetând izvoare rusești, ucrainene și din alte surse, constată că au existat trei valuri principale de armeni: primul val de armeni vine aici prin secolul XI, când armenii au fost invitați de principii Kievului; cei mai mulți dintre armenii inițiali erau din orașul Any, care, căzând, marca și prăbușirea statului suveran armean. Armenii din primul val s-au stabilit pe malul Mării Negre și de aici au înaintat spre divesre centre, până la Camenița. Cel de-al doilea val armean vine în sec.XIII-XIV, fiind provocat de cuceririle lui Tamerlan; Cazimir cel Mare al Poloniei le-a acordat importante privilegii în interiorul statului său. Al treilea val l-au constituit armenii din Orientul Îndepărtat. Armenii veniți în Bucovina au făcut parte integrantă din cel de-al doilea val al imigranților din veacurile XIII-XIV.

Simeon Timofeeiov, din Suceava, și Zoja Jaroszewicz-Piereslawcew, din Olsztyn, s-au referit la *Unele aspecte ale istoriei stilștilor din Bucovina*, iar Crazyna Kobrzeniecka-Sikorska din Olsztyn la personalitatea lui Ignacy Wysoczanski - *arhiepiscop în ierarhia Bisericii Albe*.

Sub titlul *BUCOVINA-ȚARA OAMENILOR ȘI A CĂRȚILOR*, au mai fost grupate comunicările: *Literatura de limbă germană în Bucovina* (Petro Rychlo, Cernăuți), *Cernăuți - centru de cultură în limba idiș* (Josif Burg, Cernăuți), *Moștenirea bucovineană în opera lui Gregor von Rezzori* (Katarzyna Jastal, Cracovia), *Locul și cuvântul în poezia lui Paul Celan* (Jakub Ekier, Varșovia) și *Paul Celan în căutarea absolutului* (Adrian Dinu Răchieru, Timișoara - lucrarea prezentată de translatorea grupului nostru, de la Suceava, profesoara Sofia Mracica, sufletul și inițiatorul pregătirilor concrete pentru deplasarea noastră în Polonia, pentru care noi, toți, îi suntem profund îndatorați. Și mai reținem că și membrii ambasadei române de la Varșovia ne-au ajutat permanent în asigurarea traducerilor necesare din timpul seminarului).

IV

Să recunoaștem, în final, că seminarul a fost extrem de util pentru a lua "pulsul" celor prezenți din alte centre ale statelor vecine despre modul cum abordează și tratează problema Bucovinei ar fi prea puțin spus. De ce? Numai schimbul de opinii, cunoștințele stabilite, legăturile deja realizate cu unii specialiști în istoria Bucovinei, ca și cărțile apărute în aceste țări despre Bucovina - cărți pe care am și început să le primim unii dintre noi - constituie un bilanț inestimabil, ale cărei efecte sunt încă greu de apreciat. Încă mai mult decât atâta: Fundația Pogranicze ne-a acordat deja, nouă, sucevenilor, două burse pentru școala pe care o conduce și patronează, finanțată de Consiliul Europei: au plecat deja la aceste cursuri de vară asistenta Harieta-Luminița Mareci, de la Universitatea "Ștefan cel Mare" și Violeta Marianciuc de la Muzeul Bucovinei din Suceava. Sub egida Fundației Pogranicze s-a constituit și un comitet internațional condus de prof. dr. E. Turczynski, din Munchen, pentru elaborarea unei enciclopedii a personalităților din Bucovina - comitet din care face parte și un profesor de la Universitatea din Suceava - alături de un istoric ucrainean și altul polonez.

Iată, așadar, câteva motive care ne îndeamnă să menținem legătura cu Fundația Pogranicze și să încercăm un fapt temerar: acela de-a milita și persevera ca adevărul despre Bucovina să poată răzbate să poată găsi ecou și partizani în rândurile celor ce abordează istoria Bucovinei.

Mihai Iacobescu